

		2) якщо досудове розслідування таких кримінальних правопорушень не віднесено до підслідності ДБР чи НАБУ
НАБУ	ч. 4 ст. 191 КК України	за наявності хоча б однієї з умов, зазначених у п. п. 1, 2 ч. 5 ст. 216 КПК України
Національна поліція	ч. 4 ст. ст. 185–187, 189, 191, ст. 201-2 КК України	якщо досудове розслідування таких кримінальних правопорушень не віднесено до підслідності ДБР, БЕБ, НАБУ

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 24.05.2021. Справа № 640/5023/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2054>.

Таран Олена Вікторівна,

професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ВІДСТУП ВІД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У демократичних країнах права людини визнаються одними з головних принципів і цінностей. Права людини відіграють важливу роль у забезпеченні справедливості, рівності та захисту свобод у суспільстві, вони є фундаментальними цінностями, які сприяють стійкості та розвитку держави. Повага до прав людини є частиною державної політики та життя суспільства. Держава та її інститути повинні дотримуватися та захищати права людини, що визначені міжнародними документами і національними законами, це передбачає обов'язок не допускати порушень таких прав, вживати заходи у випадках порушень, створювати умови, за яких реалізація прав є можливою.

Європейська Конвенція з прав людини (ЄКПЛ) визначає можливість відступу держави від зобов'язань щодо дотримання прав

людини за певних умов, а також встановлює засоби контролю для такого відступу.

У практиці Європейського суду з прав людини (Суд) рішення у контексті відступу держав від зобов'язань, передбачених ЄКПЛ (відступ) виносилися у справах, пов'язаних зі збройними конфліктами (міжнародними, неміжнародними), терористичними актами та загрозами, пандемією COVID 19.

Найбільша кількість порушень, про які заявляли скаргники стосувалася обмеження (порушення) права на свободу та особисту недоторканість, тому для правозастосовної діяльності у кримінальному провадженні важливе значення мають правові позиції Суду щодо застосування відступу.

Відповідно до статті 15 ЄКПЛ, умовами, за яких можливий відступ є війна або інша суспільна небезпека, яка загрожує життю нації (надзвичайна ситуація). Відступ допустимий у межах, яких вимагає гострота становища і якщо заходи, які обмежують права не суперечать іншим зобов'язанням держави згідно з міжнародним правом.

Відступ не є необмеженим і не допускається щодо права на життя (крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій), абсолютно забороненим є катування, рабство, тримання в підневільному стані, покарання без закону, заборонено відступ від зобов'язань за статтею 1 Протоколу № 6 до Конвенції (скасування смертної кари в мирний час) і статтею 4 Протоколу № 7 до Конвенції (право не бути притягненим до суду або покараним двічі).

Контроль щодо відступу забезпечується обов'язком держави інформувати Генерального секретаря Ради Європи про вжиті заходи щодо обмеження і причини їх вжиття та час, коли припинено застосування таких заходів (стаття 15 ЄКПЛ). Контроль також передбачає необхідність постійного перегляду наявності потреби в надзвичайних заходах (*Baş v. Turkey*, *Brannigan and McBride v. the United Kingdom*).

Період, протягом якого застосовуються обмежувальні заходи не визначається у ЄКПЛ і у рішеннях Суду зазвичай не конкретизується, оскільки передбачити тривалість надзвичайної ситуації об'єктивно складно. Суд дотримується позиції, що національні органи влади на момент виникнення надзвичайної ситуації мали реальну можливість для її оцінки, а Суд здійснює її ретроспективно.

Відступ від зобов'язань за статтею 15 ЄКПЛ є правом держави, тому стан війни або інша суспільна небезпека, яка загрожує життю нації, самі по собі не обов'язково зумовлюють здійснення відступу.

Якщо такий відступ офіційно здійснено, це не означає позбавлення права звернення до Суду зі скаргою про порушення прав, на які поширюється відступ, оскарження фактів і обставин, які, за оцінкою держави, є підставою застосування статті 15 ЄКПЛ, а також того, що вжиті заходи не охоплюються або не відповідають заходам, визначеним у відступі, наприклад, територіально (<...в результаті Суд

буде працювати проти об'єкта та мети цього положення, якщо при оцінці територіального охоплення відповідного відступу він поширить його дію на частину території Вірменії, яка прямо не вказана у повідомленні про відступ...» [1; див. також *Sakik and Others v. Turkey*].

Існування надзвичайної ситуації, повідомлення про неї та вжиті заходи у передбаченому ЄКПЛ порядку не є абсолютними умовами для визнання законності обмежувального впливу, потрібно також щоб вжиті заходи відповідали гостроті становища (*Aksoy v. Turkey*).

Що стосується визначення факту офіційного проголошення стану суспільної небезпеки, як підстави для відступу, Суд зазначає, що <...заява Міністра внутрішніх справ від 22 грудня 1988 року в Палаті громад, яка мала офіційний характер і оприлюднювала наміри Уряду щодо відступу від зобов'язань, цілком відповідала поняттю офіційного проголошення. У цій заяві Міністр детально пояснив причини ухвалення рішення Уряду про відступ і оголосив, що для повідомлення про відступ було вжито заходів відповідно до статті 15 Європейської конвенції...» [2]. А у справі *Lawless v. Ireland (no. 3)*, Суд зауважує, що <...у Конвенції відсутнє спеціальне положення, яке б зазначало, що відповідні держави-учасники мали оприлюднювати на своїй території повідомлення про відступ від зобов'язань, призначене Генеральному секретареві Ради Європи...» [3]. Тобто форма офіційного оголошення на національному рівні визначається державою із урахуванням того, щоб вона мала офіційний характер і виконання пункту 3 статті 15 ЄКПЛ щодо повідомлення про вжиті заходи та їх причини у межах відступу є необхідною умовою за будь-яких обставин (*Greece v. the United Kingdom, Cyprus v. Turkey*).

Стаття 15 ЄКПЛ дозволяє відступ від зобов'язань, що передбачені Конвенцією лише в тій мірі, в якій це суворо вимагає гострота ситуації.

У правових позиціях Суду визначено поняття суспільної небезпеки, що загрожує життю нації: «виняткова ситуація кризи чи надзвичайної ситуації, яка впливає на все населення та становить загрозу організованому життю спільноти, з якої складається держава» [3; див. також *Brannigan and McBride v. the United Kingdom, Aksoy v. Turkey, Ireland v. the United Kingdom, A. and Others v. The United Kingdom, Mehmet Hasan Altan v. Turkey*].

Надзвичайна ситуація у правових позиціях Суду визначається як реальна (така, що об'єктивно існує) (*Lawless v. Ireland (No. 3), Aksoy v. Turkey*), немінуча, потенційна (*A. and Others v. The United Kingdom*).

З огляду на те, що розгляд скарги зазвичай відбувається не безпосередньо під час подій (але надзвичайна ситуація і відступ можуть тривати і на момент розгляду), коли було можливе порушення прав заявника, Суд констатує, що національні органи об'єктивно більше інформовані про поточну ситуацію. Так, у рішенні *Aksoy v. Turkey* зазначено, що через безпосередній і постійний зв'язок із

нагальними тогочасними потребами національні органи влади були у кращому становищі, ніж міжнародний суддя, щоб ухвалити рішення щодо наявності такої надзвичайної ситуації та характеру й масштабу відступу, необхідних для її подолання. Отже, у цьому питанні національним органам влади потрібно було залишити значну свободу розсуду [4; див. також *Ireland v. the United Kingdom, Brannigan and McBride v. the United Kingdom*].

Відступ потрібно відрізнити від законного обмеження прав, останнє є складовою забезпечення прав людини, передбачено загальним законодавством, не є тимчасовим, не запроваджується спеціально у зв'язку з певними обставинами і призначене для забезпечення загального правового балансу, тоді як відступ застосовується тимчасово для врегулювання надзвичайної ситуації, усунення загрози, яку вона несе. Під час відступу здійснюється обмеження прав, проте воно має інше правове регулювання, призначення, мету та межі, і, як було зазначено, має тимчасовий характер та зумовлено надзвичайною ситуацією.

Отже, правові позиції Суду ґрунтуються на сукупності фактів та обставин, що стосуються визначення характеру ситуації, яка стала причиною відступу, її тривалості, локалізації і у цьому контексті відповідності дій влади гостроті становища, пропорційності та меж відступу, характеру прав щодо яких здійснено відступ. Такий підхід дозволяє запобігати випадкам, коли обмеження прав стає їх порушенням.

Список використаних джерел

1. Case of *Barseghyan v. Armenia*. Application №17804/09. European Court of Human Rights. Strasbourg. 21 September 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-211814%22>).
2. Case of *Brannigan and McBride v. the United Kingdom*. Application № 14553/89; 14554/89. European Court of Human Rights. Strasbourg. 25 May 1993. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57819%22>).
3. Case of *Lawless v. Ireland (No. 3)*. Application № 332/57. European Court of Human Rights. Strasbourg, 1 July 1961. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57518%22>).
4. Case of *Aksoy v. Turkey*. Application № 21987/93. European Court of Human Rights. Strasbourg. 18 December 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-58003%22>).